

“Tasdiqlayman”

Ijtimoiy va gumanitar fanlar kafedrası

mudiri Sh.Aldasheva

“15” 08 2023-yil

**Ellikqal’a pedagogika fakulteti 60111400 - “O‘zbek tili va adabiyot”
bakalavr tálım yo‘nalishi 1-kurs talabalari ushın “Tilshunoslik
nazariyasi” fanidan 2023-2024-oquv yili ushın tayyorlangan
JN, ON, YN savollari**

Tuzuvchilar: Aldasheva Sh
Eshnazarov A

Sh.Aldasheva
A.Eshnazarov

Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI Ellikqal'a pedagogika fakulteti 60111400 – O'zbek tili va adabiyoti 1- kurs talabalari uchun Tilshunoslik nazariyasi fanidan nazorat savollari

1. Narsa nomi bilan narsa o'rtasida bog'lanish bor, degan fikr tarafdorlari qanday ataladi?
2. Nutq nima?
3. Nutq apparati nechta qismga bo'linadi?
4. Rezonator vazifasini qanday organlar bajaradi?
5. So'z tarkibidagi undoshlarning o'zaro moslashishi nima?
6. Segment elementlar nima?
7. Supersegment elementlar nima?
8. Akustika nima?
9. Til taxminan qachon paydo bo'lgan?
10. Diereza nima?
11. Epenteza hodisasi nima?
12. Nutqning fonetik bo'linishi nimalardan iborat?
13. Milliy tilning xalq tilidan farqi nimada?
14. Kelgindilar tili mahalliy tilni siqib chiqaradi, ishlatishdan chiqib ketayotgan til kelgindilar tiliga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, bu hodisa qanday ataladi?
15. Til sistemasi (tizimi) nima?
16. Til strukturasi (tuzilishi) nima?
17. Fonetika nimani o'rganadi?
18. Fonologiya nimani o'rganadi?
19. Tilning paydo bo'lishi haqidagi to'g'ri farazni aniqlang.
20. Eramizdan to'rt asr ilgari yashagan, hind tili – sanskrit grammatikasini yozgan mashhur hind olimini aniqlang.
21. Artikulyatsiyada nechta bosqich bor?
22. Narsa nomi bilan narsa o'rtasida bog'lanish yo'q, degan fikr tarafdorlari qanday ataladi?
23. Tilning mohiyati nimada?
24. Til qaysi sohaning obyekti?
25. Tafakkur nimaning obyekti?
26. Nutq a'zosi deb nimaga aytiladi?
27. Nutq apparatiga qaysi a'zolar kiradi?
28. Nutq tovushlari ovoz va shovqinning ishtirok etish darajasiga ko'ra necha guruhga bo'linadi?
29. Tilning gorizontalar harakatiga ko'ra unilalar qanday bo'ladi?
30. Hozirgi o'zbek tilida unli tovushlar qanday belgi asosida tasnif qilinadi?
31. Undosh tovushlar qanday hosil bo'ladi?
32. Nutq fonetik jihatdan qanday birliklarga bo'linadi?
33. Qaysi qatordagi so'zlarda metateza hodisasi yuz bergan?
34. «TILSHUNOSLIK ASOSLARI» fani nimani o'rgatadi?
35. «TILSHUNOSLIK ASOSLARI» fani qanday fanlar bilan bog'liq?
36. Tilga berilgan qaysi ta'rif mukammalroq?
37. Tambur – tanbur, manba – mamba, o'nbeshe – o'mbeshe, sunbul – sumbul kabi so'zlarning talaffuzi va imlosiga taalluqli bo'lgan qanday fonetik hodisa ro'y bergan?
38. Til va tafakkurning munosabati qanday?
39. Til qanday paydo bo'lgan?
40. Til taraqqiyoti bosqichlariga ko'ra qanday tillar paydo bo'lgan?
41. Substrat va superstat nima?
42. Til va boshqa aloqa vositalari orasidagi o'xshashlik qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

43. Tillarning chatishuviga keskin ta'sir qiladigan, lekin yetakchi tilni siqib chiqara olmaydigan hodisaning nomini ayting?
44. Avgust Shleyxer fikriga zid bo'lgan fikrni ko'rsating?
45. Avgust Shleyxer asos solgan g'oyani ifodalovchi fikrni ko'rsating?
46. Unli va undoshlarning kelishiga qarab bo'g'in turlarini ayting.
47. Akkomodatsiya nima?
48. Assimilyatsiya nima?
49. Singarmonizm nima?
50. Reduksiya nima?

YAKUNIY NAZORAT SAVOLLARI

1-variant

1. Tilshunoslik nazariyasi fani, uning mundarijasi, maqsadi, vazifasi va ahamiyati. *Tayanch tushunchalar: tilshunoslik, til, nutq, til va tafakkur.*
2. Fonetika va fonologiya. *Tayanch tushunchalar: fonetika, tovush, fonologiya, fonema*
3. Leksik ma'noning taraqqiyot yo'llari. *Tayanch tushunchalar: leksik ma'noning kengayishi va torayishi; ko'chma ma'no, evfemizm, disfemizm.*
4. Tilning mohiyati. *Tayanch tushunchalar: ijtimoiy hodisa, til va jamiyat, aloqa vositasi.*
5. Nutqning fonetik bo'linishi. *Tayanch tushunchalar: jumla (fraz), takt, bo'g'in, tovush.*

2-variant

1. Til va nutq birliklari haqida dastlabki ma'lumotlar. *Tayanch tushunchalar: til, nutq, imkoniyat, usul.*
2. Tilshunoslikning boshqa fanlar bilan aloqasi. *Tayanch tushunchalar: ijtimoiy fanlar, tabiiy fanlar, adabiyotshunoslik, tarix, falsafa, mantiq, psixologiya, sosiologiya; tabiiy fanlardan matematika, kimyo, fizika*
3. Enlitika va enkliza hodisasi. *Tayanch tushunchalar: urg'u, urg'uli so'z*
4. Leksikografiya. Lug'at turlari. *Tayanch tushunchalar: ensiklopedik va lingvistik lug'atlar, izohli, tarjima lug'atlar.*
5. Tilshunoslik fan sifatida. *Tayanch tushunchalar: mantiq, falsafa, qiyosiy-tarixiy tilshunoslik*

3-variant

1. Proklitika va prokliza hodisasi. *Tayanch tushunchalar: urg'u, urg'uli so'z*
2. Dialektizmlar. *Tayanch tushunchalar: sheva, dialekt, lahja, dilektizm-so'z, dilektizm-ma'no.*
3. Til – insoniyatning eng muhim aloqa vositasi. Fikr almashinuvi (kommunikatsiya) va uning asosiy vositalari. *Tayanch tushunchalar: kommunikatsiya, aloqa vositalari*
4. Bo'g'in va uning turlari. *Tayanch tushunchalar: ochiq, yopiq, erkin, bog'li, urg'uli bo'g'in*
5. Arxaizmlar. *Tayanch tushunchalar: eskirgan so'zlar, ma'no, tushuncha, tarix, sinonimiya, leksik arxaizmlar*

4-variant

1. Tillarning o'zaro ta'siri va rivojlanish qonuniyatlari. *Tayanch tushunchalar: substrat, superstat, differentsiatsiya, integratsiya, lingvistik omillar, ekstralingvistik omillar.*
2. Urg'u va uning turlari. *Tayanch tushunchalar: dinamik urg'u, miqdor urg'usi, musiqiy urg'u, so'z urg'usi, gap urg'usi, erkin urg'u, bog'liq urg'u.*
3. Tabu va evfemizmlar. *Tayanch tushunchalar: leksik ma'no, ijobiy belgi, salbiy belgi.*
4. Til va jamiyat masalalari. *Tayanch tushunchalar: til, jamiyat, tabiiy hodisa, ruhiy hodisa, ilohiy hodisa.*
5. Intonatsiyaning vazifasi. *Tayanch tushunchalar: ohang, pasayuvchi, ko'tariluvchi, gap urg'usi, pauza, sur'at, ritm, tembr*

5-variant

1. Istorizmlar. *Tayanch tushunchalar: eskirgan so'zlar, ma'no, tushuncha, tarix, leksik istorizm*
2. Til va tafakkur munosabati. *Tayanch tushunchalar: til, ong, fikr, tafakkur, imkoniyat*
3. Tovushlarning nutq jarayonida o'zgarishi. *Tayanch tushunchalar: kombinator o'zgarishlar, pozitsion o'zgarishlar, assimilyatsiya.*
4. Neologizmlar. *Tayanch tushunchalar: yangi narsa, tushuncha, lug'aviy birlik*
5. Til va madaniyat tushunchasi. *O'zbek tiliga xos lingvokulturologik belgilar. Tayanch tushunchalar: til, madaniyat, lingvokulturologiya*

6-variant

1. Fonema tushunchasi va uning tovushdan farqi. *Tayanch tushunchalar: fonema, tovush*
2. Tilning lug'at tarkibi. *Tayanch tushunchalar: qatlamlar, cheklangan doira, dialektizmlar, kasbhunarga oid so'zlar, jargon va argolar, terminlar*
3. Tilning paydo bo'lishi. *Tayanch tushunchalar: chaqiriqlar farazi, ijtimoiy kelishuv farazi, undovlar farazi.*
4. Fonetikaning to'rt aspekti. *Tayanch tushunchalar: fizik-akustik, fiziologik, perseptiv, lingvistik aspektlar.*
5. Semema. Nomema. Sema turlari. *Tayanch tushunchalar: leksemaning shakliy tomoni, leksik ma'no, fonemalar, semalar*

7-variant

1. Tillarning o'zaro ta'siri va rivojlanish qonuniyatlari. *Tayanch tushunchalar: o'z so'z, o'zlashtirish, leksik sath, substrat, superstat*
2. Nutqning fonetik bo'linishi. *Tayanch tushunchalar: Segment va supersegment birliklar, nutq tovushi, bo'g'in, fonetik so'z, takt, fraza, urg'u, ohang, melodika, pauza*
3. Etimologiya va uning turlari. *Tayanch tushunchalar: «chin, haqiqiy, asl mohiyat», «ta'lim», so'zlarning asl shakli*
4. Substrat va superstat hodisalari. *Tayanch tushunchalar: tillarning chatishuvi, mag'lub til, mahalliy til*
5. Tovush hosil qiluvchi organlar. *Tayanch tushunchalar: nutq organlari, og'iz bo'shlig'i, bo'g'iz, til, tish.*

8-variant

1. Jargon va argolar. *Tayanch tushunchalar: tilning lug'at tarkibi, cheklangan doira, ijtimoiy guruh*
2. Til taraqqiyotining jamiyat taraqqiyoti bilan munosabati. *Tayanch tushunchalar:*
3. *Nutq tovushlari. Tayanch tushunchalar: fonema, tovush, akustika, artikulyatsiya.*
4. Leksema va termin. *Tayanch tushunchalar: leksik ma'no (denotat) va tushuncha (signifikat), fan, texnika, ekspressivlik, emotsionallik, terminologiya*
5. Til taraqqiyotining ichki va tashqi qonuniyatlari. *Tayanch tushunchalar: lingvistik omillar, ekstralingvistik omillar*

9-variant

1. Unli tovushlar tasnifi. *Tayanch tushunchalar: tovush, vokalizm, keng, tor unlilar, til oldi, til orqa unlilar.*
2. Sintaktik birliklar va ularning turlari. *Tayanch tushunchalar: gap, gap bo'laklari, matn.*

3. Til strukturasi va sistemasi. *Tayanch tushunchalar: til sathlari, struktura, sistema.*
4. Undosh tovushlar tasnifi. *Tayanch tushunchalar: tovush, konsonatizm, jarangli, jarangsiz, portlovchi, sirg'aluvchi.*
5. Leksikologiya va frazeologiya. *Tayanch tushunchalar: ot frazeologizm, fe'l frazeologizm, leksema, frazema.*

10-variant

1. Til - sistemalar sistemasi sifatida. *Tayanch tushunchalar: til sathlari, struktura, sistema.*
2. Leksemalar o'rtasidagi semantik munosabatlar. *Tayanch tushunchalar: sinonimiya, antonimiya, giponimiya, gradunomiya, partonimiya, pog'onali aloqa, belgining darajalanishi, butun-bo'lak munosabatlari*
3. Sinonimiya va antonimiya. *Tayanch tushunchalar: sinonim, shakl, ma'no, ma'no nozikliklari, antonim, inkor*
4. Leksemalar o'rtasidagi shakl munosabatlari. *Tayanch tushunchalar: Omonimiya, paronimiya.*
5. Xalqaro va sun'iy tillar haqida ma'lumot. *Tayanch tushunchalar: rus, ingliz, ispan, Esperanto. Koyne tili.*

11-variant

1. Grammatika. Grammatik ma'no ifodalovchi vositalar. *Tayanch tushunchalar: morf, morfema, morfologiya, sintaksis.*
2. Alisher Navoiyning tilga oid asarlari. *Tayanch tushunchalar: turkey til. Fors tili, arab tili, "Muhokamatul lug'atayn", "Sab'atu abhur"*
3. O'zbek va boshqa tillarni grammatik ma'noning ifodalanishi nuqtayi nazardan taqqoslash. *Tayanch tushunchalar: qo'shimchali tillar, qo'shimchasiz tillar, agglyutinativ tillar, flektiv tillar.*
4. Alfavit. Hozirgi o'zbek alfaviti va lotin yozuvi asosidagi o'zbek alifbosi. *Tayanch tushunchalar: alifbo, harfli alfaviti, harf va belgilar, davlat*
5. Grammatik ma'noning ifodalanish usullari. *Tayanch tushunchalar: sintetik usul, analitik usul.*

12-variant

1. Yusuf Xos Hojib til haqida. *Tayanch tushunchalar: "Qutadg'u bilig", tilning zarari va foydasi*
2. Til va yozuv. Yozuvning paydo bo'lishi. *Tayanch tushunchalar: piktografik yozuv, ideografik yozuv, fonografik yozuv va b.*
3. Grammatik forma va kategoriyalar. *Tayanch tushunchalar: otning grammatik kategoriyalari, fe'lning grammatik kategoriyalari.*
4. Gap. Gapning tasnifi, ifoda maqsadiga ko'ra turlari. *Tayanch tushunchalar: sintaktik birlik, gap qurilishi, tuzilishi, ifoda maqsadi.*
5. Yozuv tarixining bosqichlari. *Tayanch tushunchalar: piktografik, ideografik, fonografik yozuv, yozuv qurollari.*

13-variant

1. Grammatik kategoriyalarning turlari. *Tayanch tushunchalar: otning grammatik kategoriyalari, fe'lning grammatik kategoriyalari.*
2. Abu Ali Ibn Sinoning tilga oid qarashlari. *Tayanch tushunchalar: falsafa, til, nutq*
3. Metod. Metodologiya. Diaxron tadqiqot metodlari. Sinxron tadqiqot metodlari. *Tayanch tushunchalar: metodlar, metodika, metodologiya.*

4. Morfema tushunchasi. Morfemaning turlari. *Tayanch tushunchalar: ma'noli qism, morfologik yarus, lisoniy birlik, asos morfema, qo'shimcha morfema*

5. Orfografiya va uning prinsiplari. *Tayanch tushunchalar: fonetik prinsip, morfologik prinsip, tarixiy-traditsion prinsip, maxsus yozuv turlari.*

14-variant

1. Jahon tillari xaritasi. Hind-yevropa oilasi. *Tayanch tushunchalar: turkiy tillar, oltoy tillari, xom-som tillari oilasi, hind-yevropa tillari, slavyan guruhi, hind guruhi*

2. So'zlarni turkumlarga ajratish prinsiplari. So'z turkumlarining tasnifi. *Tayanch tushunchalar: leksik-semantik printsip, sintaktik printsip, mustaqil so'z turkumlari, yordamchi so'z turkumlari, alohida guruh.*

3. Sintaksis qismlari. *Tayanch tushunchalar: sodda gap sintaksisi, qo'shma gap sintaksisi, murakkab qo'shma gap sintaksisi.*

4. Jahon tillari xaritasi. Turkiy tillar oilasi. *Tayanch tushunchalar: geniologik tasnif, tipologik tasnif, qipchoq guruhi, o'g'uz guruhi va b.*

5. Fonetik o'zgarishlar. *Tayanch tushunchalar: akkomodatsiya, assimilatsiya, metateza va b.*

15-variant

1. Sintaktik munosabat turlari. *Tayanch tushunchalar: predikativ va nopredikativ bog'lanish.*

2. Lingvistika turlari. *Tayanch tushunchalar: dinamik lingvistika, statik lingvistika, psixolingvistika, sotsiolingvistika.*

3. So'z birikmasi. So'z birikmasining qo'shma so'z va gapdan farqi. *Tayanch tushunchalar: moslashuv, boshqaruv, bitishuv, qo'shma so'z, gap, sintagma.*

4. So'zning ma'no ko'chish yo'llari. *Tayanch tushunchalar: metafora, metonimiya, sinekdoxa, funksional ko'chish.*

5. Tillarning tipologik tasnifi. *Tayanch tushunchalar: qo'shimchali tillar, qo'shimchasiz tillar, agglyutinatativ tillar, flektiv tillar.*

16-variant

1. Semasiologiya, onomasiologiya, toponimika, etimologiya. *Tayanch tushunchalar: so'z, leksema, semema, leksik ma'no, sema, denotat, signifikat.*

2. So'z birikmasining turlari. *Tayanch tushunchalar: o'tli birikma, fe'lli birikma, sifatli birikma, ravishli birikma.*

3. Mahmud Koshg'ariyning tilga oid asarlari. *Tayanch tushunchalar: "Devoni lug'otit turk", turkiy qavmlar, qiyosiy-tarixiy tilshunoslik*

4. Sintagma. *Tayanch tushunchalar: qisqa to'xtam, predikativ munosabat, predikativ bo'lmagan munosabat*

5. Matn turlari. *Tayanch tushunchalar: matn, makromatn, mikromatn*

17-variant

1. To'g'ri ma'no va ko'chma ma'no. *Tayanch tushunchalar: differensial ma'no, integral ma'nolar.*

2. Sun'iy til. *Tayanch tushunchalar: Esperanto, Koyne tili.*

3. Ko'p ma'noli va bir ma'noli so'zlar. *Tayanch tushunchalar: polisemiya, monosemiya, o'z ma'no, ko'chma ma'no.*

4. Sintaktik bog'lanish vositalari. *Tayanch tushunchalar: ohang, grammatik vositalar*

5. Til strukturasi va sistemasi. *Tayanch tushunchalar: til sathlari, struktura, sistema.*